

Prof. dr. sc. Halil Mehtić

Univerzitet u Zenici, Islamski pedagoški fakultet
halilmehtic@hotmail.com

ŠEJHOVI MEHMED-EFENDIJE HANDŽIĆA

Sažetak

U decembru tekuće godine navršit će se 110 godina od rođenja jednog od najistaknutijih bosanskih alima dvadesetog vijeka, Mehmed-ef. Handžića. Budući da je Mehmed-ef. Handžić, u značajnoj mjeri, bio predmetom različitih pisanja i istraživanja, ovom prilikom želimo ukazati na jedan segment njegovog života koji je do sada ostao neistražen. Naime, kada se govori o školovanju Mehmed-ef. Handžića i profesorima pred kojima je učio, samo se navode njihova imena, dok detaljnijih podataka o njima nemamo. Hafiz Mahmut-ef. Traljić u svojoj knjizi Istaknuti Bošnjaci, pored ostalih, navodi i biografije bosanskih alima pred kojima je Handžić stjecao osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Međutim, Mehmed-ef. Handžić stekao je profil alima koji ga je učinio prepoznatljivim tek nakon svoga školovanja na prestižnom kairskom univerzitetu Al-Azhar. Dakako da su, uz njegovu marljivost, ambicioznost i darovitost, za njegov uspjeh zasigurno zaslužni i njegovi šejhovi pred kojima je svakodnevno učio i s kojima se družio. Uz neke njegove najistaknutije muderrise iz Bosne i Hercegovine, u ovom radu, prvi put na bosanskom jeziku, iznijet ćemo biografske podatke njegovih najistaknutijih šejhova koji su na njega izvršili snažan utjecaj na naučnom i organizacionom planu.

Ključne riječi: Handžić, Al-Azhar, šejhovi, školovanje, idžazetname

Uvod

Sve do prestanka osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, glavnina bošnjačke uleme školovala se u Istanbulu. Dolaskom Austro-Ugarske monarhije pa sve do danas, Islamski univerzitet u Kairu Al-Azhar postaje najprimamljivija visokoškolska ustanova za naše studente.¹ Među brojnim svršenicima Al-Azhara jeste i Mehmed-ef. Handžić, koji se

¹ Vidjeti: Jusuf Ramić, *Bošnjaci na univerzitetu El-Azher*.

svrstava među najistaknutije bosanske alime dvadesetog stoljeća.

Nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja, Mehmed Handžić s grupom svojih drugova 1926. godine odlazi u Kairo na Islamski univerzitet Al-Azhar kako bi nastavio svoje naukovanje i usavršavanje u islamskim znanostima. Svojim talentom i upornim radom izdvajao se među studentima Al-Azhara. Handžić je uživao veliki ugled, kako među studentima kolegama tako i među svojim profesorima (Šabanović, 1944: 44). Već nakon samo godine provedene u Kairu, on se istakao svojim radom i znanjem, tako da je bio zapažen među profesorima i hiljadama studenata Al-Azhara. Već tada Egipćani su ga zvali šejh Muhamed (Fočak, 1944: 50).

Koliko su ga cijenili i sami profesori, pokazuju riječi njegovog kolege Muhameda Fočaka: “Kada smo koji put kazali, mi njegove kolege, da smo iz Bosne, prve riječi profesora bile su: ‘O, vi ste zemljak šejh Muhameda!’ Mnogi su ga i osobno posjećivali u našem stanu. Profesor i akademik (član Hej’etu kibaril-ulema’) Sejjid Ali el-Mersafi, kad zbog bolesti nije mogao napuštati kuće, pozivao je Handžića u svoju kuću i s njim ostajao u raspravi i razgovoru po nekoliko sati. Glasoviti vaiz i profesor Al-Azhara, Ali Mahfuz, volio je Handžića kao rođenog sina. Ako ga slučajno nije primijetio na svom predavanju, odmah bi pitao: ‘A gdje je to danas šejh Muhamed?’ Više puta ga je vodio sa sobom po džamijama u Kairu i okolici gdje je običavao ići svakog petka radi održavanja vazova.” (Fočak, 1944: 49–50)

U Kairu je naišao na sredinu koja mu je u naučnom smislu u potpunosti odgovarala, jer je bio u blizini eminentnih profesora i islamskih učenjaka, te mnogih biblioteka s velikim fondom knjiga. “Iz fikha i tefsira slušao je predavanja šejh Muhameda Behita, iz hadisa slušao je Halebiju i Šenkitiju, iz akaida, tefsira i vaza slušao je znamenitog Jusufa Didžviju i Ali Mahfuza, iz arapskog jezika i književnosti slušao je starog Mersafiju, učenjaka, pisca i pjesnika. Svi spomenuti učitelji broje se u najbolje pisce i učenjake tadašnjeg islamskog svijeta uopće.” (Dobrača, 1944: 54)

Tokom studija na Al-Azharu Handžić je pokazivao posebno interesovanje za klasična islamska djela, temeljne islamske discipline i općenito za tradicionalni pravac kod islamskih učenjaka. On se naprosto zanosio starim učenim piscima i starim djelima o islamu, pisanim u doba uspona i procvata islamske nauke. To pokazuje i podatak da je

on, po ugledu na klasične islamske učenjake, dobio i nekoliko diploma, (idžazetnama), odnosno odobrenja za citiranje i komentarisanje hadis-kih djela od nekoliko tadašnjih stručnjaka hadisa, o čemu će biti nešto više riječi kada budemo govorili u poglavlju o njegovim šejhovima.

Još kao student na Al-Azharu Handžić piše na arapskom jeziku i objavljuje nekoliko interesantnih radova, od kojih izdajamo sljedeće:

1. Bilješke na brošuru *Hajatul-enbijai salavatullahi ve selamuhu alejhim edžmein* od Ebu Bekra Ahmeda bin Husejna el-Bejhekija.² Rad sadrži šesnaest stranica.
2. Bilješke na djelo *El-Kelimum-Tajjibu min ezkarin-Nebijji sallallahu alejhi ve sellem*, od Ibn Tejmijje,³ koje sadrži 104 stranice. Ove su bilješke većinom iz kritike hadisa (*tahridžul-ehadis*) a sadrže i tumačenja pojedinih dijelova.

Njegovo najzapaženije djelo iz ovog perioda svakako je *El-Dževherul-esna fi teradžumi ulemai ve šuarai Bosna*, s kojim se on predstavio i postao poznat u islamskom svijetu arapskog govornog područja. U tom djelu obradio je biografije najpoznatijih bosanskih učenjaka iz raznih naučnih oblasti, od ranog dolaska islama na tlo Bosne i Hercegovine pa sve do njegovih dana.

HANDŽIĆEVI ŠEJHOVI

Učenost i usmjerenje jednog alima u velikoj mjeri ovisi o tome gdje i pred kim je stjecao znanje. Šejhovi od kojih se uzima znanje neminovno utječu na profiliranje studenta u ideološkom pogledu, a imaju stanoviti utjecaj i na njegov kasniji odnos prema nauci uopće.

Mehmed-ef. Handžić stjecao je znanje pred značajnim brojem poznatih muderrisa u svojoj domovini, a od arapskih zemalja ponajviše u Egiptu tokom studiranja na Al-Azharu. Sagledavajući biografije

2 Ahmed bin el-Husejn bin Ali Ebu Bekr el-Bejheki (384–458 / 994–1066), istaknuti šafijski učenjak, naročito u hadisu i fikhu. Autor brojnih djela, među kojima su i dvije poznate hadiske zbirke: *Es-Sunenul-Kubra* i *Es-Sunenus-Sugra*. Rođen u blizini Bejheka a umro u Nejsaburu.

3 Ahmed bin Abdul-Halim bin Abdus-Selam bin Abdillah bin Ebil-Kasim el-Hudar en-Numejri el-Harrani ed-Dimiški Ebul-Abbas Tekijjud-Din bin Tejmijje (661–728 / 1263–1328), istaknuti islamski učenjak i reformator, naročito se istakao u fikhu, tefsiru, hadisu i akaidu. Autor brojnih djela, od kojih je jedno od najpoznatijih *Zbirka fetvi*. Rođen u Harranu (Sirija), živio u Damasku, Kairu, Aleksandriji, nekoliko puta zatvaran, umro u zatvoru u Damasku.

ovih muderrisa, uočava se njihova raskošna učenost u raznovrsnim islamskim znanostima. Uz Handžićev veliki talent i ambicioznost, i ove okolnosti išle su mu naruku, tako da je mogao izrasti u vrsnog i svestrano obrazovanog alima. On je kontaktirao, slušao predavanja i dopisivao se sa značajnim brojem uleme toga doba. Osnovni biografski podaci šejhova koji su na njega utjecali slikovito govore o tome. Ovom prilikom osvrnut ćemo se na najistaknutije šejhove pred kojima je Handžić stjecao znanje, prvenstveno u Bosni i Hercegovini i Egiptu.

Muhamed-efendija Hadžijamaković

(...–1937)

Rođen je u Sarajevu u uglednoj sarajevskoj porodici. Početno obrazovanje stekao je pred svojim ocem Muhamed-efendijom, koji je u historiji bosanskih muslimana poznat po organiziranom otporu austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Zauzimanjem BiH, bio je ubijen. Njegov sin Muhamed poslije odlazi u Carigrad radi nastavljjanja školovanja, gdje je dobio idžazet. Nakon povratka u svoje rodno mjesto, predavao je neko vrijeme u Misrijinoj medresi u Sarajevu, a onda je imenovan vjeroučiteljem u nekoliko osnovnih sarajevskih škola. Povodom njegove smrti, Handžić u drugom godištu *El-Hidaje* piše:

„Ja sam bio njegov đak i pred njim sam po prvi put počeo učiti arapski jezik. Svršili smo *Emsilu Binu* i nešto *Maksuda*. Iz turskog jezika nam je predavao *Sarfi-osmani* i lekcije iz turskog jezika. Iz vjeronauke nam je predavao osim djela na našem jeziku i *Teshili-ilmi-hal* na turskom jeziku. Njegova smo predavanja razumijevali i svi smo ga cijenili i poštovali. Za mene je njegova smrt bila žalost, jer sam svjestan koliko sam se od njega okoristio.“

Muhamed-efendija Hadžijamaković bio je poznat i kao dobar vaiz. Imao je nekoliko serija predavanja za žene, posebno u vrijeme mubarek ramazana. Umro je u Sarajevu a ukopan je na Grliča brdu. Dženazi je prisustvovao veliki broj njegovih učenika, prijatelja i poštovalaca (Handžić, 1938: 47–48).

Muhamed-efendija Tufo
(1885–1939)

Rođen je u Sarajevu gdje je završio osnovno i srednje vjersko obrazovanje. Potom odlazi u Istanbul gdje nastavlja školovanje pred nekoliko istaknutih alima. Bio je profesor u nekoliko vjerskih škola u Konjicu i Sarajevu, a od 1928. do 1937. godine predaje na Šerijatskoj sudačkoj školi. Od 1937. godine radi prvo u svojstvu docenta a kasnije kao vanredni profesor na Višoj islamskoj šerijatsko-sudačkoj školi, gdje ga zatiče i smrt 1939. godine. Bio je skroman i poznavalac nekoliko islamskih disciplina. Povodom njegove smrti, Handžić u *El-Hidajji*, kako navodi hafiz Traljić, između ostalog, piše: "Rahmetlija bijaše skroman, bez želje za lažnom slavom, sitih očiju i bogata srca. Po prirodi takav, mrzio je one koji se na tuđi račun gledaju progurati i proslaviti. Ova se njegova svojstva daju uočiti i u njegovoj karijeri u kojoj nije na zaslužno mjesto došao... I zbilja sam u njemu upoznao vrijedna alima, čovjeka dobre duše, poštenjaka prvog reda, čvrsta mu'tekida i pravog muslimana." Osim svoje nastavničke dužnosti, bio je odličan vaiz. Pisao je originalne članke i rasprave a i prevodio je s arapskog i turskog jezika. Bio je saradnik u nekoliko islamskih časopisa u to vrijeme. Njegova dva najvrednija rada koje je objavio u *Glasniku IVZ* jesu "Temelji tefsirske nauke" (Usuli-tefsir) i "Temelji hadiske nauke". Obavljao je nekoliko značajnih dužnosti unutar Islamske zajednice (Traljić, 1998: 334–338).

Šakir-efendija Sikirić
(1893–1966)

Potječe iz intelektualne i sufijske porodice Sikirića s Oglavka kod Fojnice gdje je i rođen. U Sarajevu je završio Gazi Husrev-begov hanikah, medresu i Šerijatsku sudačku školu. Kao stipendist Zemaljske vlade nastavio je studij orijentalistike na Univerzitetu u Budimpešti. Na istom je univerzitetu i doktorirao temom "Derviški redovi u Bosni i Hercegovini". Po povratku, predavao je na Šerijatskoj sudačkoj školi, a kada je umjesto ove škole osnovana Viša islamska šerijatsko-sudačka škola, prvo je bio profesor a onda i rektor. Na tom položaju ostao je sve do prestanka rada ove škole 1945. godine, poslije čega je otišao u penziju.

Međutim, kada je 1950. godine u Sarajevu osnovan Filozofski fakultet i ustanovljena Katedra za orijentalne jezike, prof. Sikirić reaktiviran je i na toj katedri izabran za vanrednog, *a nešto kasnije i za redovnog profesora. Tu je ostao sve do 1966. godine.*

Pored nastavničkog, on se istakao i kao naučni i kulturni radnik. Kao dobar lingvist, iza sebe je ostavio značajan broj radova iz područja arapskog i perzijskog jezika. S Muhamedom Pašićem i Mehmedom Handžićem napisao je *Gramatiku arapskog jezika*, u dva dijela. On je s Muhamedom Pašićem preveo i raspravu istaknutog publiciste, pjesnika i borca za prava i slobodu arapskog življa u Siriji i Palestini Emira Šekiba Arslana⁴ *Zašto su muslimani zaostali a drugi napredovali*. Sam je uradio *Gramatiku perzijskog jezika* i *Perzijsku hrestomatiju*. Tu su još brojni radovi iz kulturne baštine bosanskih muslimana (Traljić, 1997: 222–327).

Muhamed-efendija Pašić (1891–1980)

Rođen je u Rogatici, malom bosanskom gradiću koji je dao nekoliko značajnih alima, među kojima je i Mehmed Refik-ef. Hadžiabdić,⁵ koji je u vrijeme Osmanske imperije dospio čak na položaj šejhul-islama.

4 Šekib bin Hamud bin Hasen bin Junus Arslan, (1286–1366 / 1869–1946). Poznati književnik, novinar, političar i historičar. Bio je član Arapske akademije nauka. Rođen u Libanu, jedno vrijeme živio u Egiptu, a u vrijeme Prvog svjetskog rata boravio u Damasku. Poslije se preselio u Berlin a potom u Ženevu, gdje je proveo oko 25 godina. Poslije se vratio u Bejrut gdje je i umro. U vrijeme boravka u Ženevi izdavao je časopis na francuskom *La Nation Arabe*. Mnogo je putovao po arapskim i evropskim zemljama, a 1928. godine posjetio je i Ameriku. Godine 1930. posjetio je Španiju i za vrijeme svojih putovanja nije propustao priliku da piše članke interesantnog sadržaja. Napisao je 1.781 risalu, 176 članaka u novinama na 1.100 stranica. Od djela koja su ostala iza njega, najpoznatija su: *El-hulelus-sundusijje fir-rihletil-endelusijje*, u deset tomova, od kojih su štampana samo tri, zatim *Vojni pohodi Arapa u Francuskoj, Sjevernoj Italiji i Švicarskoj, i Zašto su muslimani nazadovali* itd. (Opširnije vidjeti: Hajruddin ez-Zirikli, *El-Ea'lam* 3/175).

5 Mehmed Refik-ef. Hadžiabdić, sin Alije (1229–1289 / 1814–1872), rođen u Rogatici. Islamske nauke učio u Sarajevu a potom u Istanbulu. Po završetku naukovanja 1233/1866. bio imenovan stotinu devetim šejhul-islamom. Bio jedini Bošnjak koji je dospio na tu važnu funkciju. Bio je posebno učen u fikhu i uzoran alim. Napisao je u Hanefijskom fikhu *Nukulul-fetavel-fejdijje*, koje je u Carigradu štampano 1266/1849. godine. Spominje se da je Dževdet-paša na njegovoj dženazi zaplakao i rekao: 'Mi ovdje zakopasmo riznicu fikha.' Umro je 1289/1872. godine u Carigradu i ukopan je nedaleko od turbeta sultana Mehmeda Fatiha. (Vidjeti: Mehmed Handžić, Rad bosanskohercegovačkih muslimana na književnom polju, *Izabrana djela*, knjiga 1, str. 327)

Po završetku osnovnog obrazovanja, Muhamed-ef. Pašić dolazi u Sarajevo, gdje završava Gazi Husrev-begovu medresu a poslije Šerijatsku sudačku školu. Bio je nastavnik u nekoliko islamskih srednjih škola, a u Gaz Husrev-begovoj medresi jedno vrijeme obavljao je i dužnost zamjenika direktora. Obavljao je i dužnost muvekita sve do 1961. godine. Nekolicini mlađih kolega tumačio je djelo iz astronomije *Mukantarat*. I na književnom planu Muhamed-ef. ostavio je vidan trag. Uz to što je sa Sikirićem i Handžićem napisao *Gramatiku arapskog jezika*, pisao je prikaze i osvrtne na neke prijevode koji su se pojavljivali u to vrijeme na bosanskom jeziku kod nas. Njegov prikaz na prijevod *Kur'ana časnog*, koji su preveli Muhamed Pandža i Džemaluddin Čaušević, smatra se za "najbolje stručno i argumentirano napisani prikaz" ovog prijevoda do danas. On je također napisao kraći osvrt pod naslovom *Moje mišljenje o prijevodu Kur'ana od h. Ali Riza Karabega*, koji je objavljen u II godištu lista *El-Hidaje*, 1937/38, br. 11–12, str. 173. Napisao je još dvadesetak članaka polemičke naravi iz raznih oblasti, koji su objavljeni u nekoliko časopisa i listova koji su izlazili u BiH. Bio je aktivni vaiz, predavač i saradnik u Udruženju ilmije *El-Hidaje* (Trajčić, 1980: 325–327).

Muhammed Habibullah bin Abdullah bin Ahmed eš-Šenkiti (1295–1363 / 1878–1944)

Rođen i odrastao u Šenkitu. Kasnije se preselio u Marakeš, a potom je jedno vrijeme boravio u Medini i Mekki, da bi se na koncu nastanio u Kairu. Izabran je za profesora na fakultetu Usulid-din pri univerzitetu Al-Azhar u Kairu. Isticao se po stručnosti u hadisu. Umro je u Kairu a pokopan je na mezaristanu u kojem je pokopan i imami Šafija.

Od njegovih djela posebno je za nas interesantno djelo: *Zadul-Muslim fima ittefeka alejhi Buhari ve Muslim*, napisano u šest dijelova. U rukopisu Mehmed-ef. Handžića koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod rednim brojem 2650, Handžić, navodeći imena svojih šejhova pred kojima je učio, spominje Eš-Šenkitija i kaže da je pred njim izučavao navedeno djelo. Od ostalih njegovih djela vrijedno je istaknuti: *Hašijetu ala menzumetil-musemmat delilus-saliki ila muvettail-ima mi Malik*, *Ikazul-ea'lam fi resmil-mushaf*, *Hedijjetul-mugis fi umerail-mu'minine fil-hadis* (Kehala, 1993: 3/209).

Sejjid bin Alij el-Mersafi el-Ezheri

(...–1349 / ...–1941)

Poznati egipatski učenjak u književnosti i arapskom jeziku. Bio je član Džema'atu kibaril ulemai, Vijeća visoke uleme. Pred njim je jedno vrijeme učio znameniti egipatski književnik Husejn Taha. Predavao je jezik sve dok se zbog oronulosti nije povukao u svoj stan u Kairu u kojem je primao studente zainteresirane za književnost. Tu im je u halkama održavao predavanja sve do svoje smrti. Napisao je nekoliko knjiga, od kojih izdvajamo: *Ragbetul-amil min kitabil-Kamil*. Djelo je štampano u osam tomova. Interesantno je napomenuti da Mehmed Handžić navodi u jednoj zabilješci pisanoj rukom, da je pred ovim šejhom čitao komentar ovog djela u njegovom stanu.⁶ Tu su još djela: *Šerhul-Kamil lil-Muberredi*, *Esrarul-Hamase li Ebi Temam i Menzumat-tuhfetil-asril-džedid fil-fikhit-tevhid* (Ez-Zirikli, 1990: 3/147).

**Muhamed Hasenej bin Muhamed Mahluf
el-Adevi el-Maliki**

(1277–1355 / 1861–1936)

Roden je u selu Beni Adijj blizu mjesta Menfelut. Školovanje na Al-Azharu završio je 1305. godine a zatim je predavao na istoimenom univerzitetu. Bio je član *Medžlisul idare* (Upravnog odbora), što mu je pomoglo da pokrene inicijativu za osnivanje i organiziranje biblioteke "Al-Azhar". On se smatra inicijatorom i utemeljiteljem ove biblioteke. Bio je istaknuti učenjak u fikhu, tefsiru i književnosti. Imenovan je šejhom u džamiji El-Ahmedijj i direktorom vjerskog koledža (El-Ma'he-dud-dinijj) i upravnikom na Al-Azharu. Držao je predavanja iz tevhida, filozofije i usula, sve do 1334. godine po H. Umro je u Kairu a iza sebe je ostavio 37 napisanih knjiga. Od njegovih djela spomenut ćemo: *El-Medhalul-munir fi mukaddimeti ilmit-tefsir*, *Bulugus-sevl, fi medhali usulil-fikh*, *El-Kavlul-vesik fir-reddi ala edi' jait-tarik i El-Kavlul-Džami' fil-kešfi an šerhi mukaddimet džem'i-dževami'* (Ez-Zirikli, 1990: 6/96).

Handžić u svojoj zabilješci o šejhovima navodi da je ovo djelo upravo učio pred šejhom Mahlufom.⁷

6 Vidjeti rukopis u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod rednim brojem 2650, broj listova 98.

7 Vidjeti rukopis koji se čuva u GH biblioteci pod rednim brojem 2650, broj listova 98.

Povodom smrti šejha Mahlufa, Mehmed-ef. Handžić napisao je na arapskom jeziku sjećanje na njega, koje se čuva u rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod rednim brojem 2650. u kojem on, između ostaloga, kaže: “Iz Kaira su nam stigle novine *El-Feth* od 17. muharrema 1355. godine u kojima smo pročitali vijest o smrti Hase-nejna Mahlufa... Po dolasku u Egipat slušao sam njegova predavanja iz *uslula* koja je držao iz djela *Džem’ul-Dževami’*. Predavanja je održavao između akšama i jacije u džamiji Muhammed beg Ebiz-Zehebi, koja se nalazi ispred Azhari šerifa. Jednom me je posjetio u mome stanu kojom prilikom sam mu poklonio neka moja izdanja. Koliko se sjećam poklonio sam mu djelo *Bilješke na djelo El-Kelimum-Tajjb*. I on je meni, Allah mu se smilovao, poklonio nekoliko svojih izdanja. Poslije toga jedanput mi je kazao: ‘Ja sam napisao jednu knjigu koja će biti upustvo hadžijama, u kojoj sam naveo nekoliko hadisa, pa bih volio da mi pronađeš u kojim hadiskim zbirkama se nalaze, i stepen njihove vjerodostojnosti, budući da ti raspolažeš sa djelima iz hadisa, a i učen si i upućen u hadisku znanost (ilmul-hadis). Ponosan na njegov prijedlog, dogovorili smo se da to uradim. Nakon štampanja knjige primijetio sam da je u nešto skraćenoj verziji uvrstio moj govor uz minimalne izmjene. Ovo sam napisao da bude sjećanje na njega, moleći Allaha Uzvišenog, da mu podari milost i zadovoljstvo.’”⁸

Ali Mahfuz el-Misri eš-Šafi’i

(...–1361 / ...–1942)

Istaknuti alim, vaiz i muršid. Rođen je u Egiptu gdje je završio Al-Azhar. Kasnije je bio profesor vaza i iršada na odsjeku Usulid-din. Izabran je za člana Vijeća visoke uleme. Napisao je nekoliko knjiga, od kojih izdvajamo: *Sebilul-hikmeh*, *Hidajetul-muršidin ila tarikil-va’zi vel-hatabeti*, *Eddurretul-behijje fi ahlakid-dinijje*, *El-ibdau’ fi medaril-ibtidai’* i *Risaletun fil-ahlaki*. Ove knjige tretiraju problematiku va’aza, hatabeta i da’ve (Kehala, 1993: 4/323).

U jednoj zabilješci Handžić spominje da je prisustvovao predavanjima i hutbama petkom kod Ali Mahfuzi koja je on držao u džamijama Egipta. On također navodi da je od njega slušao predavanja iz Nesifijevog tefsira. Tako Handžić navodi kako ga se posebno dojmilo Mah-

⁸ Vidjeti navedeni prethodni izvor.

fuzovo tumačenje sure *Jusuf* koju su, kako navodi, neki šejhovi čak zabranjivali ženama da je čitaju, jer je umjesto izvlačenje pouke, ova sura kod njih pobuđivala posebne emocije i osjećanja.⁹

Muhamed Behit bin Husejn el-Muti'i el-Hanefi
(1271–1354 / 1854–1935)

Rođen je 10. muharrema u Asjutu u predgrađu El-Muti'ah u Egiptu. Bio je fekih u hanefijskom fikhu i poznavalac nekoliko islamskih disciplina. Školovao se na Al-Azharu gdje je kasnije predavao kao profesor. Potom je radio u šerijatskom sudstvu i bio muftija Egipta. Umro je u Kairu 21. redžeba (1354/1935)

Napisao je mnogo dijela, a neki izvori poput *El-Ea'lamuš-šerkijje* navode da je napisao 22 djela. Od njegovih djela izdvajamo: *Hakikatul-islam ve usulul-hikem*, *El-Kavlul-džami' fit-talakil-bedi' vel-mute-tabi'*, *El-kavlul-mufid*, *Tenbihul-ukulil-insanijje* i *El-medhalul-munir fi mukaddimeti ilmit-tefsir*.

U rukopisu koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod rednim brojem 2650, Mehmed-ef. Handžić, nakon povratka u domovinu i saznanja da je Muhamed Behit preselio na Ahiret, iznosi svoja sjećanja na njega i njegovog drugog muderrisa Abdul-Aziza Džaviša, koji je ranije umro. On navodi kako je, slušajući njihova predavanja iz tefsira, uočio razliku u shvatanju i tumačenju 15. ajeta sure En-Nahl. Iznoseći konkretno različitosti u vezi s ovim ajetom, Handžić na kraju zabilješke kaže: “Mišljenja ove dvojice šejhova iznosim sa željom da ih se sjetim po dobru moleći dovu za njih od svakoga ko bude čitao ovaj tekst, kao i za ovog siromašnog Allahovog roba potrebnog Njegovom oprostumu i milosti.” U potpisu stoji *Ve ketebe Muhammed El-Handži gaferallahu lehu ve li validejhi*.¹⁰

⁹ Vidjeti rukopis Mehmeda Handžića koji se čuva u GH biblioteci u Sarajevu, pod rednim brojem 2650.

¹⁰ Vidjeti prethodni izvor.

Abdul-Aziz bin Halil Džaviš
(1293–1347 / 1876–1929)

Rođen u Aleksandriji u Egiptu, a vuče porijeklo iz Tunisa. Nauku je stjecao na Al-Azharu i Darul-Ulumu. Isticao se u književnosti i tefsiru. Poslije je bio izabran za profesora arapske književnosti na univerzitetu Kembridž. Nakon povratka u Egipat radio je kao profesor i inspektor za arapski jezik u državnim školama. Bio je urednik lista *El-Liva'* 1908. godine u kojem je digao svoj glas protiv okupacije Egipta. Zbog toga mu je nekoliko puta suđeno. Zbog članka o slučaju *Dunšujji* osuđen je na šest mjeseci zatvora, a kasnije na tri mjeseca zatvora zbog predgovora zbirci pjesama *Vetaniijeti*, koju je napisao Ali el-Gajati. Kasnije se preselio u El-Astane gdje je pokrenuo novine *El-Hilal* i časopis *El-Hidaje*, a zatim časopis *El-Alemul-islami*. U vrijeme Prvog svjetskog rata po nalogu tadašnje osmanske vlasti odlazi u Berlin radi propagande. U Egipat se vratio tajno, a nakon što je prijavio svoj boravak, postavljen je za glavnog nadzornika osnovnog obrazovanja. Sudjelovao je u organiziranju udruženja “Eš-Šubbanul-muslimin”. Umro je u Kairu. Iza njega je ostalo nekoliko napisanih i objavljenih djela kao što su: *Eserul-Kur'anil-Kerimi fi tahriril-fikril-bešerijj*, *Havatiru havatiri fit-terbijjeti ves-sijasijjeti ve ebhasu anil-mer'etil-misrijjeti veš-šuunil-amme*, *Gun'jetul-mueddibine fit-turukil-hadiseti lit-terbijjeti vet-tea'limi*, *El-Islamu dinul-fitreti*, itd. Abdul-Aziz Džaviš smatra se jednim od pionira pedagogije, novinarstva i sociologije u Egiptu (Ez-Zirikli, 1990: 4/17).

Kao što smo ranije naveli, Mehmed-ef. Handžić kod njega je slušao predavanja iz tefsira. Primjetno je da je on bitno utjecao na Handžića i u organizacionom smislu. Kao što je šejh Džaviš bio pokretač i urednik lista *El-Hidaje*, i Handžić je po povratku u domovinu osnovao časopis pod istim nazivom, u kojem je sve do svoje smrti bio glavni saradnik i urednik. Abdul-Aziz Džaviš učestvovao je u osnivanju udruženja “Eš-Šubbanul-muslimin” a i Handžić je u okviru Udruženja ilmije formirao ogranak za omladinu pod istim nazivom, “Mladi muslimani”.

Jusuf bin Ahmed bin Nasr bin Suvejlim ed-Didžvi el-Maliki
(1287–1365 / 1870–1946)

Rođen je u Egiptu. U ranoj mladosti ostao je bez očiju. Školovao se na Al-Azharu. Isticao se u nekoliko islamskih disciplina. Bio je stručan u kritici (en-nakd). Umro je u blizini Kaira 14. safera, a pokopan je u "Ajnuš-šemu". Od njegovih djela izdvajaju se: *El-Dževabul-munif fir-reddi ala muddei't-tahrif fil-kitabiš-šerif*, *Resailus-selam ve rusulul-islam*, *Muzekkiratun fir-reddi ala kitabil-islam ve usulil hikmeti li A'lijj Abdir-Rezzak*, *Hulasatu ilmil-ved'i'* i *Tenbihul-mu'minin limehasinid-din* (Kehala, 1993: 4/134).

Šejhovi Mehmeda Handžića od kojih je dobio idžazetname

U zbirci risala, diploma, zapisa i fetvi, naslovljenoj kao *Kitabul-havi lir-resail vel-idžazati vel-muhimmat vel-fetava*, koja se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod rednim brojem 2650, nalaze se diplome (idžazetname) koje je Handžić dobio tokom svoga studija u Egiptu od poznatih alima iz Kaira i Halepa. Idžezetname je dobio od sljedećih šejhova: Abdullah bin Alij – Ali Jabis en-Nedždi, Es-Sejjid Ahmed Rafi'i, Muhammed Ragib et-Tabbah el-Halebi, šejh Muhammed Habibullah eš-Šenkiti i šejh Muhammed Zahid bin el-Hasen el-Kevseri. Ovom prilikom navest ćemo nekoliko osnovnih biografskih podataka o spomenutim šejhovima i idžazetnamama koje su dali Handžiću.

1. Abdullah bin Alij - Ali Jabis en-Nedždi
(...–1389 / ...–1969)

Rođen je u mjestu Kuvej'ijja u pokrajini Nedžd, a pripadao je plemenu Benu Zejd. Slovio je kao fekih hanbelijskog mezheba. U Egiptu je proveo oko četrdeset godina, a potom se vratio u Rijad gdje je i umro. Napisao je *I'lamul-enam fir-reddi ala šejhil-azhar Šeltut* i *Er-Reddul-kavim ala Abdillahil-Kasimi* (Ez-Zirikli, 1990: 1/108).

Šejh En-Nedždi Handžiću je dodijelio idžazetnamu iz hadisa. Tokom svoga studija u Kairu Handžić se s njim upoznao i bio u bliskoj vezi. Na kraju idžazetname ima zapis u kojem se kaže da je ovo prepis originalne diplome koju je Handžiću izdiktirao i potpisao šejh Abdullah bin

Ali Jabis u svome stanu u Kairu (Dobrača, 2000: 1/349). Ovaj prepis rađen je u Sarajevu 1350/1931. godine.¹¹

2. Ahmed bin Muhammed bin Abdil-Aziz et-Tahtavi el-Hanefi (1275–1355 / 1859–1936)

Nosio je nadimak Rafi'i. Rođen je u mjestu Tahta u Egiptu, gdje je odrastao i stekao početna saznanja a potom se preselio u Kairo na Al-Azhar gdje je proveo dvanaest godina. Bio je učen u nekoliko islamskih disciplina. Napisao je dosta djela, od kojih izdvajamo: *El-Mus'il-hamid fi bejani ve tahriril-esanid*, u dva velika toma. Kasnije je ovom djelu promijenio naziv u *Iršadul-mustefid ila bejani ve tahriril-esanid*, *Ref'ul-gavaši an mu'dilatil-metuli vel-havaši* (u pet toмова), *Nefhatut-tajib ala tefsiril-hatib*, *Hidajetul-mudžtazi ila nihajetil-idžazi* i *Et-Tenbihu vel-ikazu lima fi zujuli tezkiretil-huffaz* (Kehala, 1993: 1/124). Handžić je od njega dobio, kako sam navodi, usmenu idžazetnamu, neposredno pred njegovo napuštanje Kaira i odlazak na hadždž.¹²

3. Muhammed Ragib bin Muhammed bin Hašim et-Tabbah el-Halebi (1292–1370 / 1875–1951)

Rođen je u Halepu gdje je stekao osnovno obrazovanje. Poslije se bavio trgovinom, a potom je učio pred šejhom Muhammedom ez-Zerkom i Bešiom el-Gizzijem. Osnovao je štampariju i predavao šerijat u jednoj srednjoj školi u Halepu, u kojoj je jedno vrijeme bio i direktor. Bio je član Arapske akademije nauka u Damasku. Umro je u Halepu s kraja mjeseca ramazana. Poznat je kao historičar. Od njegovih djela izdvajamo: *Ea'lamun-nubela' bi tarihi halebiš-šuheba*, (u sedam toмова), *El-envarul-dželijje fi muhtesaril-esbatil-halebijje*, i *Zatul-ebnai bitarihil-ebnai*, *Temrinut-tullabi fi sana'atil-i'rabi* i *El-Mutalibul-illijje fid-durusid-dinijje* (Kehala, 1993: 3/290).

Opisujući idžazu koju je Handžić dobio od ovog šejha, Dobrača kaže: "Ovo je zapravo prepis diplome koju je spomenuti učenjak hadisa i

11 Vidjeti: El-Handži, *Kitabul-Havi lir-resai vel-idžazat vel-muhimmat vel-fetava*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, rukopis br. 2650, 1. 24–27.

12 Vidjeti: El-Handži, *Kitabul-Havi lir-resai vel-idžazat vel-muhimmat vel-fetava*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, rukopis br. 2650, 34–35.

poznati noviji pisac poslao Handžiću, na njegovo pismeno treženje.” Poslije idžazetname nalazi se prepis Handžićeva pisma, kojim je tražio idžazet 1351/1932. godine¹³ (Dobrača, 2000: 1/341).

4. Muhammed Habibullah eš-Šenkiti,

(1295–1363 / 1878–1944)

Bio je istaknuti učenjak, posebno u hadisu. Jedno vrijeme boravio je u Marakešu, Medini i Mekki, te se konačno nastanio u Kairu, gdje je bio profesor usulid-dina na Al-Azharu. U Kairu je preselio na ahiret. Autor je više djela, posebno u oblasti hadisa, od kojih izdvajamo sljedeća: *Zadul-muslim fima ittefeka ‘alejhil-Buhari ve muslim*, djelo štampano u šest tomova. *Delilus-salik ila mvetta’i Malik, Esahhu ma verede fil-Mehdi ve ‘Isa, Hedijjetul-mugis fi umerail-mu’minine fil-hadis, Hajatu ‘Ali bin ebi Talib* i druga djela (Ez-Zirikli, 1990: 6/79). Od ovoga učenjaka Handžić je dobio samo opću ali ne i pojedinačnu idžazetnamu, jer se i to, kako je sam napisao, prakticiralo.¹⁴

5. Muhammed Zahid bin el-Hase el-Kevseri

(1296–1371 / 1879–1952)

Bio je staknuti hanefijski pravnik. Bavio se također književnošću i poviješću. Svoje obrazovanje uglavnom je završio u Istanbulu, a kasnije je bio zapažen prosvjetni radnik. Zbog neslaganja s kemalističkim idejama i sve izraženijom ateizacijom društva, napušta Istanbul i seli se prvo u Aleksandriju, a potom u Kairo. Radio je kao službenik na prevođenju dokumenata s turskog na arapski u “Darul-mahfuzat”. Govorio je nekoliko jezika. Najviše je napisao djela iz područja fikha i hadisa, od kojih izdvajamo: *Te’nibul-Hatib*¹⁵ ‘ala ma sakahu fi terdzemeti ebi Hanife minel-ekazib, zatim biografska djela: *El-Imam Zufer, Ebu Jusuf El-Kadi, Muhammed bin El-Hasen Eš-Šejbani, El-Bedrul-‘Ajni, El-Imamejn El-Hasen bin Zijad, Muhammed bin Šudža’, Et-Tahavi*, i sva ova djela su štampana (Ez-Zirikli, 1990: 6/129). Ovaj učenjak

13 Vidjeti: El-Handži, *Kitabul-Havi lir-resail vel-idžazat vel-muhimmat vel-fetava*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, rukopis br. 2650, 1. 75–79.

14 El-Handži, *Kitabul-Havi lir-resail vel-idžazat vel-muhimmat vel-fetava*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, rukopis br. 2650, 1. 99.

15 El-Hatib, misli se na autora djela *Tarihu Bagdad*.

Handžiću je izdao opširnu idžazetnamu 1362/1943. godine, koju je po običaju hadiskih učenjaka nazvao *Tarihul-vedžiz fi bugjetil-mustedžiz* (Handžić, 1999: 1/648).

Zaključak

Uvidom u biografije muderrisa i šejhova pred kojima je Mehmed-ef. Handžić (1906–1944) stjecao znanje, tokom svoga osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, a posebno tokom studija na kairskom Al-Azharu, može se zaključiti da je za njega bila sretna okolnost da je mogao slušati predavanja od najistaknutijih alima toga doba, kako u domovini tako i u Egiptu. Zahvaljujući toj činjenici, kao i marljivosti i talentu mladog Handžića, on je izrastao u jednog od najvećih islamskih učenjaka u BiH u dvadesetom stoljeću. Imajući na umu da je živio svega 38 godina, i sagledavajući njegov obimni spisateljski opus iz raznih naučnih oblasti, može se kazati da je najplodotvorniji bosanski alim. Ostavio je značajna djela iz oblasti hadisa, tefsira, akaida, povijesti islama, kao i kulturne baštine bosanskih muslimana. Ono što ga posebno čini interesantnim jeste činjenica da je jedan od rijetkih alima s početka dvadesetog vijeka koji je pisao djela na arapskom jeziku. Za to veličanstveno djelo koje je ostalo iza njega, zasigurno su zaslužni i njegovi učitelji, koji su poticajno djelovali na njega i o kojima je on imao vrlo visoko mišljenje, što se da razumjeti i iz njegovih zabilježki koje su ostale iza njega, a koje smo ranije spomenuli.

Literatura

Knjige

Dobrača, K. (2000). *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, (svezak prvi), Sarajevo–London, Al-Furqan, Fondacija za islamsko naslijeđe / Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Ez-Zirikli, H. (1990). *El-Ea'lam*, Darul-'ilmi lil melajin, Bejrut, (deseto izdanje).

Handžić, M. (1934). *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo: Državna štamparija.

Handžić, M. (1993). *Al-Dževheru-esna' fi teradžimi 'ulamai ve šu'arail- Bosna*, Bejrut: Darul-kutubil-ilmijje.

Handžić, M. (1999). *Izabrana djela*, knjiga I, Sarajevo: Ogledalo.

Kehala, O. (1993). *Mu'džmul-muellifin*, Bejrut: Muessesetur-risale.

Ramić, J. (2002). *Bošnjaci na univerzitetu El-Azher*, Sarajevo, Muftijstvo sarajevsko, Muftijstvo tuzlansko, Muftijstvo zeničko.

Traljić, M. (1998). *Istaknuti Bošnjaci*, drugo prošireno izdanje, Sarajevo: Rijaset islamske zajednice u BiH.

Rukopisi

Kitabul-Havi lir-resai vel-idžazat vel-muhimmat vel-fetava, rukopis u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, pod rednim brojem 2650.

Periodika

El-Hidaje, Sarajevo, VIII/1944. br. 2–3,

Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva, XLI/1978, br. 2,

Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva, XLII/1980. br. 5,

Takvim, Sarajevo, 1977.

Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta, br. 1. Sarajevo, 1982.

Halil Mehtić

THE SHEIKHS OF MEHMED EFFENDI HANDŽIĆ

Abstract

*December 2016 marks the 110th anniversary of the birth of one of the most eminent Bosnian alims of the twentieth century, Mehmed effendi Handžić. With respect to the fact that he has been the subject of interest in many works and studies, this paper aims at pointing to one segment of his life, unexplored so far. Namely, when discussing Mehmed effendi Handžić's education and professors from whom he learned only their names are mentioned while no specific details about them are tackled. Hafiz Mehmed effendi Traljić, in his book *Distinguished Bosniaks*, presents, among others, the biographies of Bosnian alims from whom Handžić gained basic elementary and high school knowledge. However, Mehmed effendi Handžić gained a profile of an alim, which made him recognizable, just after studying at the prestigious Cairo University, Al-Azhar University. Therefore, besides his hard work, ambition and giftedness his success might be attributed to the sheikhs from whom he learned daily and with whom he spent his time. In addition to some of the most prominent muderrises from Bosnia and Herzegovina, in this paper, for the first time in the Bosnian language, we will present the biographical data of some of his most distinguished sheikhs, who had a strong impact on him in aspects of both science and organization.*

Keywords: Handžić, Al-Azhar, sheikhs, education, ijazah

خليل مهيتيش

الشيخ محمد أفندي هانجيتش

ملخص

يصادف في ديسمبر من العام الحالي الذكرى ١١٠ على ميلاد أحد أبرز علماء البوسنة في القرن العشرين وهو محمد أفندي هانجيتش . حيث كان محمد أفندي هانجيتش الى حد كبير موضوعا لكتابات وبحوث مختلفة ، وهذه المناسبة نود أن نشير الى جزء واحد من حياته والذي بقي الى الآن غير مكتشف . وتحديدا فان الأمر يتعلق بتعليم محمد أفندي هانجيتش والأساتذة الذين تلقى تعليمه على أيديهم حيث نجد أنه يتم فقط سرد أسماءهم في حين لا توجد معلومات مفصلة عنهم .

ذكر الحافظ محمود أفندي تراليتش في كتابه عن البوشناق البارزين السيرة الذاتية لعلماء البوسنة الذين تلقى هانجيتش تعليمه الابتدائي والثانوي على أيديهم . مع أن محمد أفندي هانجيتش كان عالما الا أن دارسته في جامعة الأزهر المرموقة في القاهرة أكسبته شهرة أوسع . بطبيعة الحال فان المدرسين الذين تلقى علومه على أيديهم يوما وصاحبهم كانوا بالتأكيد خلف طموحه وموهبته وعمله الجاد للنجاح .

بالإضافة الى ذكر بعض أبرز المدرسين في البوسنة والمهرسك في هذه المقالة فانه ولأول مرة نذكر باللغة البوسنية السيرة الذاتية لأبرز المدرسين الذين تلقى علومه على أيديهم وكان لهم تأثير كبير عليه على المستوى التعليمي والتنظيمي .

الكلمات المفتاحية : هانجيتش ، الأزهر ، الشيوخ ، التعليم ، الإجازة .